

Importanța în epocă a textului *Orthografia sau dreapta scrisoare pentru îndreptarea scriitorilor limbii românești*, Buda, 1818, de Constantin Diaconovici-Loga

Asist univ. dr. Loredana-Liliana BUZOIANU

Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Abstract: *I chose to study the text of Constantin Diaconovici-Loga " Orthografia sau dreapta scrisoare pentru îndreptarea scriitorilor limbii românești, text printed at Buda in 1818. It was written using the Romanian Cyrillic script of the time and has a relative stability, higher than the Cyrillic script of previous centuries and much larger than that of the Latin lettering proposed by the various etymological orientations in the second half of the nineteenth century.*

Keywords: *language, Orthography, innovation, Constantin Diaconovici-Loga*

Când vorbim de începuturile limbii române literare sursa trebuie căutată în secolul al XVI-lea. Luând în considerare părerea lui Ion Gheție, începutul limbii literare se concretizează din momentul în care aceasta devine un instrument al culturii scrise, această idee este susținută și de Al. Rosetti, B. H. Hasdeu, Boris Cazacu, Al. Lambrior, Ov. Densusianu, I. Bianu, N. Iorga, Sextil Puscariu, Jacques Byck, Ion Gheție. Însă Iorgu Iordan opinează că se poate vorbi de o limbă română literară doar după desăvârșirea ei în forma scrisă (cel târziu în jurul secolului al XX-lea), când normele devin unitare și au caracter obligatoriu. Literatura de specialitate menționează existența a două perioade ale limbii române literare: vechea română literară și româna literară modernă. Între acestea se trasează o etapă de tranziție, cuprinsă aproximativ între 1780-1840 și din acest motiv se poate vorbi de o limbă literară modernă abia după 1830.

G. Ivănescu s-a aplecat asupra studierii acestei problematice făcând distincție între limba literară veche și cea nouă și admite „un paralelism între evoluția literaturii române și evoluția limbii române literare”, literatura fiind „determinantul”, iar „limba determinatul” [G. Ivănescu: 27-28]. G. Ivănescu afirmă că „trecerea de la vechea română literară la româna literară modernă este trecerea de la un spirit vechi la unul nou, și anume de la o viață de caracter medieval la o viață de caracter modern, de la un spirit care nu ajunsese ultimele culmi la unul care a atins cele mai mari înălțimi. Este pășirea poporului român pe o nouă treaptă spirituală, – și ultima, – este trecerea la o nouă gândire, la o nouă viață practică și la o nouă artă literară, și, în același timp, la noi semne fonetice și modalități de realizare a gândirii”¹, adică o trecere de la tradițional la modern, inovație.

Secolul al XVIII-lea înregistrează o activitate consistentă în elaborarea de lucrări care contribuie la punerea bazelor limbii române, prin numeroase gramatici românești scrise în limba latină. Amintim lucrarea scrisă în limba latină de la Kalocsa (1770), numită *Institutiones linguae valachicae*, text nedatat, nelocalizat și nesemnat [2] care a servit drept gramatică. Urmează perioada până la 1828, perioadă de trecere către modernitate, prin elemente de inovație.

Adepții Școlii Ardelene au fost lucrat la înlocuirea grafiei chirilice cu cea latinească, au elaborat scrieri cu caracter normativ de gramatică și lexicografie, îmbogățind limba română cu elemente din limba latină și din limbi romanice, creând sensuri noi.

Apoi S. Micu, Gh. Șincai, Petru Maior, I. Budai-Deleanu aduc contribuții la formarea limbii române literare, alături de cărturari, precum I. Molnar-Piuariu, Paul Iorgovici, Radu Tempea, C. Diaconovici-Loga, I. Corneli, I. Heliade Rădulescu, Al. Teodori etc.

Textul *Orthografia sau dreapta scrisoare pentru îndreptarea scriitorilor limbii românești*, Buda, 1818 reprezintă o temă de cercetare din domeniul istoriei limbii literare, acesta oferind accesul direct la un text vechi de la începutul secolului al XIX-lea, aducând astfel o contribuție modestă la mai buna cunoaștere a culturii românești. Prin interesul studiului acestei lucrări, încerc o umilă continuare a cercetării textelor vechi românești și apoi a îmbunătățirii accesului la astfel de texte vechi pentru cititorul de rând, interesat de limba cărților vechi și de mesajul transmis.

Această *Orthographie* reprezintă interesul și efortul profesorului bănățean de a stabili reguli ortografice și ortoepice riguroase pentru evitarea dificultăților în care erau puși scriitorii din vremea aceea, pentru o scriere cât mai curată și limpede. Această lucrare are caracter normativ, care a fost considerată de Constantin Diaconovici-Loga ca fiind impetuos necesară în practica învățământului, mai exact în predarea limbii române în școli.

Prin editarea cărții **Constantin Diaconovici-Loga**, *Orthografia sau dreapta scrisoare pentru îndreptarea scriitorilor limbii românești*, Buda, 1818. **Ediție de text și studiu filologico-lingvistic**, la editura Universității “Alexandru Ioan Cuza”, Iași, am încercat să continui munca de valorificare a textelor vechi românești redată cu caractere chirilice sub îndrumarea profesorului univ. Dr. Eugen Munteanu. Editarea Orthografiei a însemnat un studiu filologic, dar și lingvistic menit să arate istoria textului prin raportarea la contextul cultural.

Constantin Diaconovici-Loga a fost autor al mai multor manuale și abecedare. În anul 1813 a apărut la Buda lucrarea *Caractere caligrafice pentru școlile populare*, urmată la doi ani de apariția lucrării *Instrucție pentru șco'lele românești în Banat*. Mai târziu, apărea *Epistolariul românesc pentru facerea a tot feliul de scrisori ce sunt în viața societății omenesti de lipsă*. De asemenea, Diaconovici-Loga a fost și traducător al unor cărți religioase, precum: *Octoih sau Catavasier* apărut în 1826, *Viața Domnului Isus Hristos ... acum întâia oară din Sfânta Scriptură tradusă și cu învățături moralicești întocmită*, în 1831, *Tâlcuiala evangheliilor*, Buda 1835, *Epistolariul românesc* în 1841 [DLR: 277-278]².

În anul 1818, apare la Buda *Ortografia sau dreapta scrisoare pentru îndreptarea scriitorilor limbii românești* care a fost cuprins și *Gramatica*, însă a desprins *Gramatica de Orthografie*, deoarece a simțit că este nevoie urgentă de enunțarea unor reguli ortografice și ortoepice clare. A publicat mai târziu, în 1822, partea de gramatică numită *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor*.

Aceste două cărți reprezentau un instrument de lucru extrem de necesar și util, sprijinind și corectând activitatea didactică. Gramatica a funcționat multă vreme ca manual școlar și având formă didactică, profesorul bănățean a reușit să redea lucrărilor o structurare și o exprimare bine organizată, accesibilă, normată și sistematică, cu scopul de a ușura gândirea elevilor și de a promova folosirea cât mai corectă a limbii române.

Gramatica împreună cu *Ortografia*, lui Constantin Diaconovici-Loga urmărește teoriile lingvistice ale lui Radu Tempea și Paul Iorgovici, încercând să formeze derivate noi pornind de la rădăcini latinești (vezi Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900, 1979, p. 278). Profesorul bănățean a propus simplificarea alfabetului chirilic. În loc de 43 de slove chirilice, el notat 40 în Orthografie și stabilește reguli ortografice clare (scrierea cu literă mare, utilizarea semnelor diacritice, norme de folosire a literelor în funcție de poziția pe care o ocupă în cuvânt și de corespondența cu sunetele învecinate), întocmai cum afirmă și autorul gramaticii: „Ortografia sau scrisoarea dreaptă ne învață a scrie cuvintele cu literele ceale ce se cuvîn lor, în silave bine a le despărți și semnele ceale desbinătoare drept a le întrebuița” [Orthografia lui Loga, p. 38].

Importanța textelor normative ale lui Constantin Diaconovici-Loga rezidă în câteva elemente de inovație demne de subliniat. A reușit să formeze o terminologie modernă în ceea ce privește clasificarea consoanelor, dar și să creeze termeni care nu sunt atestați la alți autori, de exemplu: termenul **buzoase** numește consoanele labiale (cf. lat. labies ‘buză’), **dintoase** este termen folosit pentru dentalele (cf. lat. dentalis ‘dental’), **gâtoase** pentru guturalele (cf. lat. guttur ‘gîtlej’), iar **limboase** pentru lingualele (cf. lat. lingua ‘limbă’).

Începând cu lucrarea din 1822, **Gramatica**, autorul renunță la formele calchiate, folosind cuvintele neologice.

În nomenclatura *Orthografiei*, elementele noi, de ordin neologic, sunt destul de bine conturate: articol, nume înființatoare, nume însușitoare, pronume sau pronomene, numeri, verb, participul, prepoziție, ghenitiv, dátivul etc.

Remarcăm adaptarea fonetică și morfologică a neologismelor dintre care semnalăm: înlocuirea africateri [g̃], (*ge, gi*) cu palatala [gʲ] (*ghe, ghi*): ghenitivul, filologie sub influența pronunției germane,

înlocuirea africateri [č], în cadrul grupurilor c+e, i, cu *africata* [t] care era redată prin țe, țî: magnifițenții, provințiilor; închiderea vocalelor neaccentuate o > u: artícul, încorunează; metafonia lui [o]: persoană < lat. persona.

În ceea ce privește îmbogățirea vocabularului prin derivare și compunere, Constantin Diaconovici-Loga urmează direcțiile Școlii Ardelene, astfel că recomandă derivarea cu afixe sau prefixe neologice.

Orthografia sau dreapta scrisoare pentru îndreptarea scriitorilor limbii românești reprezintă o valoare în epocă prin inovațiile profesorului Diaconovici-Loga.

Note finale:

[1] G ediției de Eugen Munteanu și Lucia-Gabriela Munteanu, Iași, p. 27-28.. Ivănescu, Probleme capitale ale vechii române literare, îngrijirea textului, bibliografie, indici și notă asupra ediției de Eugen Munteanu și Lucia-Gabriela Munteanu, Iași, p. 27-28.

[2] Ibidem, p. 29.

[3] Publicată recent de Gheorghe Chivu, cu titlul *Institutiones linguae valachicae*. Prima gramatică a limbii române scrisă în limba latină, Editura Academiei, București, 2001.

[4] Vezi Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1979, p. 277-278.

Referințe bibliografice:

DIACONOVICI-LOGA, CONSTANTIN, Gramatica românească, text stabilit, prefață, note și glosar de Olimpia Șerban și Eugen Dorcescu, Editura Facla, Timișoara, 1973.

EUSTATIEVICI BRAȘOVEANUL, DIMITRIE, Gramatica rumânească, ediție, studiu introductiv și glosar de N. A. Ursu, Editura Științifică, București, 1969.

GAFTON, ALEXANDRU, Introducere în paleografia româno-chirilică, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2003.

GLRV = FRÂNCU, CONSTANTIN, Gramatica limbii române vechi (1521-1780), Editura Demiurg, Iași, 2009.

CHIVU, GHEORGHE; COSTINESCU, M.; FRÂNCU, C.; GHEȚIE, ION (coordonator); ROMAN MORARU,

A.; TEODORESCU, M., Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532-1780), București, Editura Academiei Române, 1997.

Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1979

DRIȘCU, ANDREEA Gramatica românească a lui Radu Tempea. Ediție critică și studiu lingvistico-filologic, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2017.

HRISTEA, THEODOR, Calc, traducere și împrumut lexical, în „România literară”, anul X (1977), nr. 33

IVĂNESCU, GEORGE Probleme capitale ale vechii române literare, îngrijirea textului, bibliografie, indici și notă asupra ediției de Eugen Munteanu și Lucia-Gabriela Munteanu, Iași

ROSETTI, AL., Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea, Editura pentru literatură, București, 1968.

ȚÂRA, VASILE, C. DIACONOVICI LOGA și problemele limbii române literare, în Constantin Diaconovici Loga, Culegere îngrijită de Ion Iliescu, Universitatea din Timișoara, 1971.